

ORTA TOROS DAĞLARINDA YAŞAYAN YÖRÜKLERİN SOSYAL VE EKONOMİK YAPILARI, KÜLTÜRLERİ, GÖÇERLİK VE KALKINMALARININ DESTEKLENMESİ

Dr. Sezgin ÖZDEN*

GİRİŞ

Bu çalışmada, Orta Toros Dağlarında yaşayan Yörüklerin sosyal ve ekonomik durumları incelenmiş ve kalkınmalarının desteklenmesi için öneriler getirilmiştir. Çalışma alanı olarak, Isparta iline bağlı Sütçüler ve Aksu ilçeleri sınırları içerisinde yer alan Yukarı Köprüçay Havzası (YKH) seçilmiştir. Bu seçimi etkileyen etmenlerin başında Isparta ilinin güneyindeki Antalya ilinde kışlayan Yörüklerin yazın bu havzadaki yaylaları kullanmaları ve havzanın yerli Yörüklerinin de aynı üretim biçimi olan yaylacılık geleneğini kısmen de olsa sürdürüyor olmasıdır. Çalışılan havzada kırsal yoksulluğun yoğunlukla yaşanması da seçimi etkileyen etmenler arasında sayılabilmektedir.

Bir kültür olarak göçebe hayvancılık, Türk boylarının Anadolu'ya göç etmeye başladığı yıllardan günümüze kadar, özellikle Akdeniz bölgesinin dağlık alanlarında çeşitli Yörük ve Türkmen aşiretleri tarafından sürdürülen hem ekonomik hem de kültürel boyutu olan bir etkinlik olagelmiştir. Bir çok kaynak Türklerin Anadolu'ya girişini Malazgirt savaşının sonrası olarak göstermektedir. Ancak bu konuda farklı görüşler de vardır.

Bazılarına göre; Anadolu'ya ilk ayak basan Türkler Oğuz boylarıdır ve XI. Yüzyıldan itibaren gelmeye başlamışlardır. Diğer bir görüşe göre Türkler, Abbasiler döneminde Anadolu'ya gelmişler ve bu göç Abbasi halifelerinin Bizans'a karşı Semerkant çevresinden getirdikleri Türkleri Güney ve Doğu Anadolu'ya yerleştirmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Farklı bir görüşe göre ise, daha VI. Yüzyılda MS. 530'larda Anadolu'da yaşayan Türkler vardı. Diğer bazı tarihçilere göre ise, Türkler Anadolu'ya ilk kez IV. Yüzyılda Hunlarla birlikte gelmişlerdir (CEYHUN, 1996).

Bir görüşe göre, 1071 tarihinde kazandıkları Malazgirt savaşı ile Anadolu'ya ayak basan Türklerin bir akıncı beyi olan Emir Tuta (Tota, bölgedeki önemli yaylalardan birisinin adıdır). XI yüzyılın sonlarına doğru Göller bölgesine akınlar düzenlemekteydi. 1074 yılında *Amaryon* (Emirdağ) kentini Bizanslılardan alan bu akıncılar diğer bir çok yerleşim yeri ile birlikte Sütçüler bölgesinin de ele geçirmişlerdir (ŞEKERCİOĞLU, 1989)

Resmi Çin yazmalarına göre en eski Türkler, Çinlilerin *Hiung-nu* dedikleri *Hunlar*dır. MÖ. IV. Yüzyıldan MS III. Yüzyıla kadar kültürel varlıklarını sürdüren Hunların, Moğol mu yoksa Türk mü oldukları hala tartışma konusudur. En ünlü liderleri *Mete* olarak bilinen *Mao-tun*'dur. Türk adını taşıyan en eski Türk topluluğu Gök veya Köktürklerdir. Bunlar Ergenekon vadisinde yaşar ve daha çok demircilik yapılarıdır (GÜVENÇ, 1997).

Bu tartışmayı çok fazla uzatmaya gerek bulunmamaktadır. Anlaşıyor ki, Türklerin Anadolu'ya geliş tarihi altında yatan bu görüş ayrılığının asıl nedeni Hunların Türk sayılıp sayılmamasıyla ilgilidir. Bazılarına göre; Moğol kökenli olan Hunlar, bazılarına göre ise Türk'tür (ÖZDEN, 2000). Türklerin yaşamında tarım ve hayvancılık öteden beri çok önemli bir yer tutmuştur. ERÖZ (1991)'in ORKUN (1936)'dan yaptığı alıntıya göre; *Tonyukuk* kendi yazıtında bir zamanlar geyik ve tavşan avlayıp yediklerinden bahsetmektedir. Bu göçebe çobanlıkla bir arada yapılan avcılık aşamasıdır. Batı Türkistan'da yapılan arkeolojik kazılarda, arpa, buğday gibi tarım ürünleri yanında koyun, keçi, sığır, deve ve köpeklere ait kemiklere de rastlanmıştır. Bu kayıttan tarım ve hayvancılık kültürünün çok eski olduğu anlaşılmaktadır. Sözü edilen avcılık, hayvancılık ve tarımla birlikte yapılmaktadır. Bunlar MÖ. 4-5 bin yıl öncelerine ait kalıntılardır (ERÖZ, 1991). YKH'nda yapılan göçebe hayvancılık kültürü de yüzyıllardır yapılagelen göçebelik kültürünün kalıntıları şeklinde günümüze kadar gelmiştir.

HAVZANIN TANITIMI

Bir kaynağa göre M.Ö. 8000 yıllarında Asya'dan Anadolu'ya gelen *Massalar* aslen *Mu* ulusundan olup, Anadolu'nun birçok yerinin yanında, 2000 m. yükseklikte Anamas Dağlarının üstünde Serpi Boğazı ile Söbü Ovası arasında, Yörüklerin *Massalı* adını verdikleri *Massala*¹ kentini kurmuşlardır (ŞEKERCİOĞLU, 1989). 1996 yılında yayımlanan Isparta İl Yıllığına göre; Sütçüler ilçesinin kuruluşunun M.Ö. 200 yıllarına kadar uzandığı ve *Adada* olarak adlandırılan bu kentin Pisidia bölgesinde, Pisidia ile Pamphylia bölgeleri arasında yer aldığı aktarılmaktadır. Helenistik dönemde en parlak yıllarını yaşayan *Adada*, bu gün hala ayakta kalabilen tapınaklara, meclis binalarına, amfi tiyatrolara sahiptir. *Adada*'dan Alanya'ya uzanan *Kral Yolu* bu gün hala varlığını sürdürmektedir.

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra Batı Akdeniz yöresini yurt edinen Türk Boyları hala izlerine rastlanan göçebelik yaşamını sürdürmüşlerdir. Alanya-Manavgat yöresini yurt edinen göçebe Türkmenler, Sütçüler ve civarındaki geniş otlakları da kendilerine yaylak olarak seçmişlerdir. Bu göçerlerin bir bölümü, şu anda var olan bazı yerleşim birimlerinin temelini atarak yerleşik hayata geçmişlerdir.

Havza, Torosların engebeli coğrafyasında bulunduğu için eskiden beri yoğun yerleşime uğramamıştır. Havzanın kuzeyinde, şimdiki Aksu ilçesi sınırları içerisinde kalan alan da aynı özellikleri gösterir. Ancak, buradaki eski yerleşimlerin M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzandığı tahmin edilmektedir. İlçenin Akçaafşar mahallesi üzerinde bulunan

* Ankara Üniv., Çankırı Orman Fak., Ormancılık Ekonomisi Anabilim Dalı

¹ Yerleşim yerlerinin adları, Strabon'un Geographika adlı eserinden kontrol edilerek kullanılmıştır

antik kent *Tymbriada* M.Ö 2000 yıllarında *Arzava Krallığına* bağlı *Pisidia* Bölgesinin en önemli şehri konumundadır². *Pisidia* bölgesinin şehirleri dağlık ve sarp arazilerde kurulduğundan kolay istila edilemeyen, istila edilseler bile tam otorite sağlanamayan bir özellik göstermektedir.

1050'de Anadolu Selçuklularının egemenliğine giren bölge, 1243'de Anadolu Selçukluların, Köseadağ Savaşında Moğollara yenilmesiyle Hamitoğulları Beyliğinin egemenliğine girmiştir. Bu Beyliğin 1423'de Osmanlı Devleti sınırlarına girmesiyle Anamas (Aksu) Eğirdir'e bağlı bir Nahiye olmuştur. Cumhuriyet döneminde Aksu, yöredeki 15 köyün bağlı bulunduğu, Eğirdir ilçesinin bir bucağı iken, 1953 yılında belde olmuş ve 1987 yılında da ilçe yapılmıştır.

Havzanın başlıca yerleşim birimleri, Aksu ilçesi, Kasımlar, Kesme ve Yakaafşar beldeleridir. Havza 26 köyden oluşmaktadır. Havzanın en yüksek tepesi 2992 m. yüksekliğiyle Dedegöl Dağı ve en alçak yeri 680 metre rakımıyla Çukurca köyüdür. Bölgenin önemli diğer yükselteleri, doğuda Anamas Dağları (2368 m.), Kartoz Dağı (2320 m.) ve Dumanlı Dağıdır (2405 m.).

Büyük kısmı karstik araziden oluşan havzada yaylalar ot bakımından genellikle yoksuldu. Biçilecek derecede ot yetişen yerler çok azdır. Otun kıtlığına rağmen yaz ve kış ritmi otun azlığının giderdiğinden bu bölgede hayvancılık iyi yapılır. Otun kısalığı ve engebeli topografya küçükbaş hayvancılığın egemen olmasına neden olmuştur. Başta kıl keçisi gelir. Bölgenin ancak ovalık yerlerinde koyun yetiştirilebilmektedir (SARAÇOĞLU, 1989).

Havza, doğuda Konya'nın Beyşehir ve Seydişehir, güneyde Antalya'nın Serik ve Manavgat ilçeleri, batıda Isparta'nın Sütçüler, kuzeybatıda Eğirdir, kuzeyde Şarkikaraağaç ve Gelendost, kuzeydoğuda ise Yenişarbademli ilçeleri ile komşudur. Havzanın tüm alanı 110946 hektardır. Batı Toros dağları uzantısında yer alan havza, çok sarp ve engebeli bir yapıya sahiptir. Topografyada kuzey-güney doğrultulu belirgin gidişler vardır. Yüksek dağlar, sivri tepeler ve düşeye yakın şevler görülür. Epirojenik hareketlilik nedeniyle bölgede çok derin vadiler oluşmuştur. Köprüçay ırmağı kuzeyden güneye akışında pek çok yerde dar ve derin "V" şekilli vadiler oluşturmuştur (DEĞİRMENCİ, 1989).

156 km uzunluğundaki Köprüçay ırmağı, Sorgun yaylasından doğarak Anamas Dağlarının güney yamaçlarından katılan kaynaklarla güneye doğru, Yayla deresi, Karacahisar Başak deresi ve Kartoz çaylarının da katılmasıyla Toroslardaki kanyonlar arasından Akdeniz'e dökülür. Bunun dışında Koçular deresi, Elmaağaç deresi, Yakaafşar deresi Katip Kopuz yöresinde birleşip Karacahisar çayı ve Başak deresi adıyla anılır. Bu çaylar kış ve ilkbaharda bol su taşırlarken, yaz aylarında Koçular deresi, Afşar deresi ve Karacahisar çayı dışındakiler kurur. Orta Toroslar üzerinde vadilerde yer alan Yukarı Köprüçay havzası ovalar yönünden çok yoksuldu. Bu yüzden tarım marjinal alanlara kaymaktadır.

YÖRÜK KÜLTÜRÜ VE GÖÇERLİK

Hayvancılık yapan göçer toplumlar çeşitli grup kimliklerine sahiptir. Ancak burada Yörüklerin ve Türkmenlerin kimliği üzerinde durulacaktır. Türkmenlerle Yörükler genellikle birbirine karıştırılır. Birisinin adı yerine diğeri kullanılır. Ancak bunların aynı kökten gelmedikleri çeşitli yazarlar tarafından kanıtlanmıştır (ANDREWS, 1992).

Yörükler *Sünni Yörük* ve *Alevi Yörük* olarak ikiye ayrılırlar. Sünni Yörüklere Adana'nın doğusunda *Aydınli* ismi de verilir. Sayıları hakkında kesin bir bilgi yoktur. Esas olarak Toros dağları boyunca Batı Anadolu'dan Kahramanmaraş'a kadar olan bölgede yaşarlar. Geleneksel göç yolları kıyı boyunca uzanan ovalardaki kışlaklardan, dağlardaki yaylalara doğrudur. Eskiden develerle yapılan göç günümüzde modern ulaşım araçlarıyla yapılmaktadır. *Saçıkaralılar* halen göç etmekte olan en büyük gruptur. Yörüklerin büyük bir kısmı Osmanlıların sınırlarını genişlettikleri dönemlerde Trakya'ya ve Balkanlara göç etmiş ve büyük çoğunluğu yerleşik yaşama geçmiştir. Yörükler arasında grup kimliği "*Yörükçülük*" güçlüdür. Diğer bir Yörük grubu ise *Alevi Yörüklerdir*. Dağılımları, Afyonkarahisar, Emirdağ, Bilecik ve Bozöyük çevresidir. Fakat Yozgat merkezinin yanı sıra Tarsus'ta da yayılmışlardır (ANDREWS, 1992).

Türkmenler de göçer hayvancılık yapan bir gruptur. Bunların da Sünnileri ve Alevileri vardır. Sünni Türkmen boylarına Avşar, Çepni, Bekdik, Hotamış gibi isimler de verilir. Batı ve İç Anadolu'da yaygındırlar. Bunların aşiret yapısı çözülmüş ve yerleşik düzene geçmişlerdir. Halen, Emirdağ, Kayseri, Akkışla ve Sivas'ın Gemerek ilçesinde, Konya Ereğli ve Niğde Bor'da, Konya Kadınhan ve Sarayönünde, Konya Karapınar ve Çumra'da ve Kızıllırmak'ın dirseği içinde kalan bölgede bulunurlar. En yaygın grup Avşarlardır. Türkmenlerin ikinci grubu ise Alevi Türkmenlerdir. Bunlara genel olarak Türkmen(ler), Alevi(ler), ve karalamak amacını da güden Kızıllaş(lar) denmektedir. Kendi içlerinde Türkmenler, Aşiret (Sıraç) ve Gavum (Nalcı) olarak isimlendirilirler. Yayılımları Batı ve İç Anadolu bölgeleridir. Ayrıca Doğuda Gaziantep'in Nizip ilçesinde ve Sivas'ın Divriği ilçesinde de yerleşimler vardır (ANDREWS, 1992).

Türkiye'de kırsal alanda ve kentlerde yaşayan farklı inançlara bağlı grup ya da toplulukların varlığı kaygı verici bir durumdan çok bir zenginlik sayılmalıdır (BAL, 1997). Yukarı Köprüçay havzasında fazla bir çeşitlilikten söz etmek olası değildir. Havzadaki köylerde Sünni Yörükler ve Türkmenler yerleşik düzene geçmişlerdir. Yazın yaylaya çıkan göçer Yörüklerde de Alevilere rastlanmamaktadır.

Havzada yaşayan köylüler arasında yaylacılık geleneği artık eskisi kadar sürdürülmemektedir. Daha çok köy civarındaki orman altı ve içi meralarda salma hayvancılık yapılmaktadır. Yaylacılık yapan Yörükler sahilde kışlayan ve Anamas yaylalarını yaylak olarak kullanan Yörüklerdir. Bunlar da eskiden onlarca çadırı oluşturdukları obalar şimdilerde birkaç çadıra düşmüştür. Örneğin, Antalya'nın Serik ilçesine bağlı Gebiz köyünde kışlayan Yörükler,

² Bu bilgiler Aksu İlçesi Kaymakamlığı tarafından hazırlanan *Aksu* kitapçığından alınmıştır

Isparta'nın Aksu ilçesi sınırları içerisindeki 1405 m yükseltili Kuzukulağı yaylasında yaylamaktadırlar. Bunlar Mayıs sonlarında göçmeye başladıkları yayladan Ekim ortalarına doğru inmektedirler. 1975'e kadar deveyle göç ettiklerini söylemişler, sonraları yolların yapılması ve ulaşım araçlarının yaygınlaşmasıyla motorlu araç kullanmaya başlamışlardır. Eşyalar ve yürüyemeyecek durumdaki küçük hayvanlar ve hasta hayvanlar araçlarla yaylaya çıkarılırken, sürü erkeklerin kontrolünde Bozburun tepesinin sağ tarafından ve Beydilli köyünün yanından yaylaya çıkmaktadırlar. Gebiz, Pınargözü, Sannı, Çobanisa, Saray köyleri boyunca, Kızılova mevkii, Kuzca, Sipahiler, Ayvalı yolları takip edilerek yaylaya çıkılır.

Eskiden onlarca kıl çadırdan oluşan Yörük obaları artık birkaç çadıra kadar düşmüştür. Artık kıl çadırın yanı sıra naylon ve modern çadırlara da rastlanmaktadır. Bu yaylalara Çepel Yörükleri ve etraf köylüler çıkarken, artık köylülere pek rastlanmamaktadır.

Akdeniz Bölgesinde yapılan hayvancılık açısından göçebelik bir zorunluluktur. İklim ve topografya bunu zorunlu kılmaktadır. Yörükler arasında göçün ayrı bir önemi vardır. Halk arasında söylenen "Yörüğe göçelim diyesiye, önüne göçüverir" sözü buna örnektir. Kışı sahilde geçiren Yörükler Nevruzla birlikte göçmek için hazırlıklara başlarlar. Gerekli ihtiyaçlar giderildikten sonra, hayvanların kulaklarına "en" denilen damga vurulur. Her sürü sahibinin kendine özgü damgası vardır. Hayvanlar bu damgalardan tanınır. Eskiden göç genellikle develerle yapılırdı. Bu develer göç sırasında yaşı ve cinsine göre sıralanırlar. Develer *lök, daylak, maya, hadım* vb. isimlerle adlandırılırlar. Çadır içindeki eşyalar deveye yüklenecek şekilde hazırlandıktan sonra, eş dostla helalleşilir ve sabah erken kalkılır. Tarhana çorbası içtikten sonra eşyaların develere "sarılması" işlemine geçilir. Önce çeşitli motif işlemeli "Ala çuval" denilen, içinde giysilerin bulunduğu çuvalar yüklenir. Sonra yataklar, çadır ve en son mutfak eşyaları yüklenir. Yörük beyinden önce göçülmez. Ancak Yörük beyinin göçmesiyle diğer aileler de göçe başlar. Bu Yörükler arasında var olan geleneksel bir saygıdan kaynaklanmaktadır. Bazı aşiretlerde en önde göçü aşiretin en güzel kızı çekerken, diğer bazı aşiretlerde ise göçün önüne at üzerinde, düzgün giyinmiş ve silahını kuşanmış olarak ailenin reisi geçer. Göçün önünde ve yanlarında ellerinde "kirman"ıyla yün eğiren kadınlar yürür. Göç sırasında develerin süslenmesine özen gösterilir. Develere nazar boncukları, yüz ve karın çanları adı verilen çanlar takılır. Yüklerin üzeri en güzel Yörük kilimleriyle örtülür.

Develerin ve eşyaların fazlalığı veya azlığı o göç sahibinin zenginliğini veya yoksulluğunu gösterir. Yörüklerin Serik'ten Anamas'a göçleri yaklaşık on gün sürer. Göç sırasında konaklama yerleri genellikle su olan yerlerden seçilir. Konaklama yerleri her yıl aynıdır. Antalya'dan çıkan bir Yörük göçü genellikle şu yolu izleyerek yaylaya ulaşır. Serik ilçesinin kuzeyindeki Gebiz Çırağan deresi mevkii, Gebe deresi, Pınargözü kuzeyindeki Taşboynu mevkii, Çobanisa köyünün güneydoğusundaki Kuruova ve Cumataşı mevkii, Saray köyü yakınlarındaki Casursini mevkii, Kızılova mevkii, Menteşe köyü, Koçular Elmağacı mevkii, Karağı belı, Zindan boğazı ve Çayır yaylası. Bu konaklama yerlerinde hayvanların dinlendirilmesi ve sağımı işlemleri yapılır. Hava koşullarına göre konaklama yerlerinde çadır kurulabilir. Çadır kurulmayacaksa aile "Kepenek" adıyla anılan keçe içinde geceyi geçirir. Yaylaya çıkılmasıyla her aile bir önceki yıl yerleştiği "Yurt" denilen yere konarlar.

Yörükler göçebe olduklarından el dokuması siyah kıldan yapılmış çadırdan yaşarlar. Çadırları kutsal sayarlar ve Peygamber duasının olduğunu söylerler. Günlük yaşantıları, doğal olarak, göçebe sisteme uygundur. İnsanları genellikle mert, dürüst, sözünün eri, misafirseven ve cana yakındırlar. Yaşlılara ve yabancılara büyük saygı gösterirler. Kendi içlerindeki sorunları genellikle büyükler toplanarak çözüme kavuştururlar.

Yaptıkları tulum peyniri yörede büyük bir üne sahiptir. "Melez" ve "Arı" olarak adlandırılan bu peynirler genellikle Ekim ayında pazarlanır. "Dolaz" olarak bilinen bir süt ürünü de Yörüklere özgü bir besin kaynağıdır. Sütle un karışımının kaynatılmasıyla elde edilir. Kahve renkli bu besin tulumlara basılarak bir kış yiteceği olarak yağda pişirilerek yenir. Ağustos ayında sütteki yağ oranının artmasıyla bu sütler yoğurt yapılır. Daha sonra deriden yapılmış "Tuluk" denilen fiçilerde yayılarak yağ elde edilir. Ayrarı da kaynatılarak "Keş" (Çökelek) elde edilir.

Yörükler merkezlere uzak yaşadıklarından sağlık sorunlarını geleneksel tedavi yöntemleriyle çözerler. Tedavi yöntemleri çok çeşitli olmakla birlikte daha çok doğadan topladıkları bitkilerle ilaçlar yaparlar. En ilginç tedavi yöntemlerinden birisi yakı yakmaktır. Yakı soğuk algınlığı gibi rahatsızlıklarda yakılır. Ardıç kozalakları (gilikleri) ezilir. Çam çirasından yapılan "püse" ile un karıştırılarak hastanın karın kısmına kapatılır ve hastaya püse yalattılır. Ayrıca düşme gibi büyük yaralanmalarda hasta kesilen büyük hayvan derilerine sarılarak iyileştirilir. Halkın bu tedavi yöntemlerine inançları tamdır. Diğer bir tedavi yöntemi de şişkin yaraların patlatılması işlemidir. Bu tedavide kelebek otu yaranın üzerine sarılarak kapatılır.

Hayvanlar Yörüklerin her şeyidir. Onlara bir insan gibi değer verilir ve bakılır. Hatta hayvanının ölmesine ağlayanlar bile olmaktadır. Hayvanların rahat yaşamasına, karınlarının tok olmasına özen gösterilir, günlük bakımları sağlanır. Dağdan gelen sürü sabah sayılarak eksik olup olmadığı, karnının tok olup olmadığı, hasta olup olmadığı kontrol edilir. Her aile sürüsünü diğer sürülerden üstün olması için rekabet eder.

Yukarı Köprüçay havzasına gelen Sünni Yörükler inançlarına son derece bağlıdırlar. Hatta bazı yaylalara cami bile yapıldığı söylenmiştir. Cuma namazı ve Bayram namazları büyük bir kalabalıkla kılınır, namaza gelmeyenler ayıplanır. Bunların yanında Şamanizm'den geldiği sanılan bazı batıl inançları da vardır. Örneğin ateşin üzerine su dökmek iyi sayılmaz. Onlara göre ateşten çıkan sesler buna işaretir. Nazara inanırlar, önlem olarak muska ve boncuk takarlar. Yörüklerin eğlence hayatında kavalın önemli bir yeri vardır. Hatta hayvanların otlatılması bile kavalla yapılır. Ancak bu gelenek de diğer Yörük gelenekleri gibi gitgide ortadan kalkmaktadır.

Halıcılık ve halı denilince bütün dünyada akla ilk olarak yaylacı Türkler gelir (ÖĞEL, 1991). Çünkü halının ana maddesi yün dolayısıyla koyundur. Halı bir çok amaçla kullanılmıştır. İbadet ve tapınma amaçlı seccadelerden, günlük

ev ve çadır halılarına ve duvar halılarına kadar bir çok türü üretilmiştir. Çalışma konusu alanda da hemen herkesin sahip olduğu bu sanat son 15-20 yıldır kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu kültürel sanatı tekrar canlandırmak hem köylüye hatırı sayılı bir gelir getirecek ve hem de bu sanatın uzun yıllar yaşaması sağlanacaktır.

HAVZADA KALKINMANIN DESTEKLENMESİ

Yukarı Köprüçay Havzası Türkiye'nin görece gelişmiş Güneybatı kesiminde olmasına rağmen bir çok nedenden dolayı ekonomik olarak kalkınmamış havzalarımızdan birisidir. Aşağıdaki tabloda havzada çalışılan sekiz köyün hesaplanan hane başına ve kişi başına gayri safi yıllık gelirler verilmektedir.

Tablo 1- Y. Köprüçay Havzasının 8 Köyünde Üretilen Ürünlerden Sağlanan Gayri Safi Yıllık Gelirler, Hane Başına ve Kişi Başına Gayri Safi Yıllık Gelirler (TL, \$)

Köy Adı	Toplam Gayri Safi Gelirler (Milyon TL)											
	1	2	3	4	5	6	7	8	(milyon)	(milyon)	\$	\$
Belence	57450	137525	29971	4455	34298	0	9675	273375	2458	5522	699	1553
Çukurca	7027	10920	4533	180	5242	240	3000	31143	1415	3145	245	544
Darıbükkü	52222	46770	11150	5670	11196	0	4800	131809	1668	3706	391	868
Eldere	5512	25735	9171	5220	16420	0	1200	63258	1976	4392	343	763
Elecik	23299	27332	2164	2362	13426	0	0	68584	1758	3907	398	886
İbişler	48899	40210	7816	10800	14840	0	3000	125566	1477	3282	360	801
Koçular	158856	84008	30397	4680	50158	0	13900	342000	2630	5846	1039	2310
A. Yaylabel	65942	117147	13881	49350	33802	42000	16200	338322	1790	3977	358	795
Toplam	419207	489647	109083	82717	179382	42240	51775	1374057	15172	33777	3833	8520

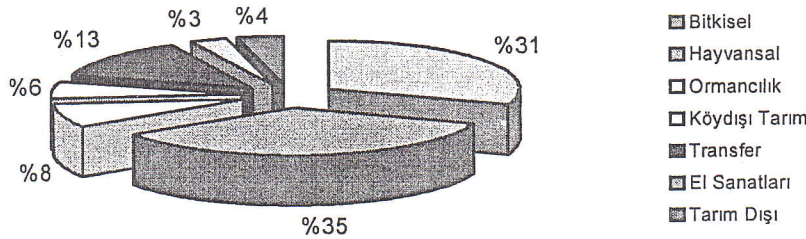
Kaynak: ÖZDEN, 2000

Tablodan da görüldüğü gibi Türk Lirası cinsinden hane başına gayri safi yıllık gelir (HBGSYG) 2.630 milyon TL (5846 \$) ile Koçular köyü başı çekmektedir. Koçular köyünü 2.458 milyon TL (5522 \$) ile Belence köyü izlemektedir. Bu iki köy havzanın en gelişmiş köyleridir. HBGSYG'in en düşük olduğu köyler ise 1.415 milyon TL (3145 \$) ile Çukurca ve 1.477 milyon TL (3282 \$) ile İbişler köyleridir. Türk Lirası cinsinden Kişi Başına Gayri Safi Yıllık Gelir (KBGSYG) sınıflandırmasında ise yine Koçular köyü başta gelmektedir. Bu köyde KBGSYG 1.039 milyon TL (2310 \$) dir. İkincilik aynı şekilde (699 milyon TL (1553 \$)) Belence köyündedir. KBGSYG sınıflandırmasında 245 milyon TL (544 \$) ile Çukurca köyü sonuncu sıradadır.

Türkiye'de 1998 yılı için kişi başına gayri safi milli hasıla (GSMH) 3176 \$ düzeyindedir. Kocaeli 7501 \$ ile sıralamada birinci iken, Ağrı 827 \$ ile sonuncu sırada yer almaktadır. Havzanın Güney komşusu Antalya'da kişi başına GSMH 3547 \$ düzeyine ulaşmışken, havzanın bağlı olduğu Isparta ilinde bu değer 2537 \$ düzeyindedir (DİE, 1999). Y. Köprüçay havzasında kişi başına düşen gayri safi yıllık gelir ortalama olarak 1065 \$'dır. Bu miktar Çukurca, Eldere, İbişler ve A. Yaylabel köylerinde Türkiye sıralamasında en son sırada yer alan Ağrı ilinden bile aşağıdadır. Tek tek köylerin durumu incelendiğinde bile, havzanın bağlı bulunduğu il olan Isparta ilinin kişi başına GSMH miktarına (2537 \$) ulaşan köy yoktur.

Havzanın gayri safi yıllık geliri yedi kalemden oluşmaktadır. Bunlar; bitkisel ve hayvansal üretim, ormancılık sektörünün katkısı, köy dışı tarım işçiliğinden sağlanan gelirler, transfer gelirleri, el sanatlarından sağlanan gelirler ve tarım dışı gelirden oluşmaktadır. Bunların katılım payları ise şöyledir;

Şekil 1 Toplam Gayri Safi Yıllık Gelirin Sektörlere Dağılımı (%)

7 1: Toplam Bitkisel Üretim, 2: Toplam Hayvansal Üretim, 3: Toplam Ormancılık Sektörünün Katkısı, 4: Toplam Köydışı Gelir, 5: Toplam Transfer Gelirleri, 6: Toplam El Sanatlarından Sağlanan Gelir, 7: Toplam Tarım Dışı Gelir, 8: Toplam Gayri Safi Gelir, 9: Hane Başına Düşen Gayri Safi Gelir, Kişi Başına Düşen Gayri Safi Gelir

Pasta grafikte de görüldüğü gibi, havzada hayvancılık her ne kadar giderek azalan bir ekonomik etkinlikse de, yine de sektörler içerisinde gayri safi yıllık geliri oluşturmada %35 ile birinci sıradadır. Bunu %31 ile bitkisel üretim ve %13 ile transfer gelirleri izlemektedir. Havzanın kırsal yoksulluğunun önemli bir nedeni de iş olanaklarının olmaması ya da az olmasıdır. Kırsal yoksulluğu azaltmaya yönelik iş alanı yaratma politikaları, farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar doğrudan yardım politikası, dolaylı yardım politikası, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve altyapının geliştirilmesidir (OECD, 1995).

Yukarı Köprüçay Havzası Isparta ili sınırları içerisinde kalan, yoğun yerleşim bölgelerinden uzak, sanayinin ve dolayısıyla kirleticilerin girmediği, kirletici olarak sadece köylülerin az miktarlarda kullandığı pestisidlerin ve yapay gübrelerin söz konusu olabileceği bir alan konumundadır. Havzadan kentsel alanlara giderek hızlanan bir şekilde göç yaşanmaktadır. Göçün ana nedenleri arasında, kırsal yoksulluk, eğitim olanaklarının kısıtlılığı, iş olanaklarının yokluğu, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu kentsel yerleşimlerin çekim merkezi olması ve hayvancılığın ülkesel ve bölgesel nedenlerle sürekli olarak gerilemesi sayılabilir.

Havzadaki göçün durdurulması ve hatta tersine çevrilmesi için yapılması gereken ilk şey havzadaki mevcut üretim sistemini ve alt sistemlerini dışlamadan bütünlüklü havza kalkınmasını sağlamaktır. Havzadaki üretim sisteminin bileşenlerini oluşturan öğelerin birbirleriyle çelişmeden sürdürülebilmesi olanaklıdır.

Havza kalkınmasını gerçekleştirmeye yönelik genel strateji üretim sistemlerinin devamlılığını, kültürel ve doğal altyapıyı bozmadan yönetmek olmalıdır. Ancak bileşenlerden bazılarını veya tümünü dışlayıp sadece silvopastoral sistemin dikkate alınması da yanlıştır. Diğer sistemlerin de geliştirilmesi, verimliliklerinin artırılması silvopastoralizmdeki doğal baskıyı azaltacak sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Tarım alanlarında, ormanlarda ve meralarda verimliliğin artırılması silvopastoralizme ayrılabilir alanları genişletme anlamına gelecektir. Bunun yanında toprağa bağlı olmayan sektörlerin geliştirilmesi de toprağa olan baskıyı azaltacağından silvopastoralizmin önünü açabilecektir. Aslında toprağa bağımlı olmayan el sanatları, soft (yumuşak) turizm gibi sektörler de silvopastoralizm ile paralel yürütülmeli ve birlikte gelişmelidirler.

Bu stratejiye yönelik yaklaşım ise; mevcut üretim sisteminin temel özelliğini koruyarak, bir başka deyişle açık alan otlatmacılığı geleneğini koruyarak hayvancılığı geliştirmek, orman kaynaklarının bir kültür, ekolojik gıda ve turizm odağı olarak geliştirilmesini sağlamaktır. Diğer bir amaç da yüzyıllardır havzada yaşatılan geleneksel kültürün devamlılığının sağlanmasına yöneliktir. Bu var olan kültür turizmi potansiyelinin harekete geçmesine de yardımcı olacaktır. Tüm bu amaçlara ulaşabilmek için havzada kırsal yoksulluğu azaltmaya katkı sağlayacak, havzaya özgü ve uyumlu iş alanları oluşturma zorunluluğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

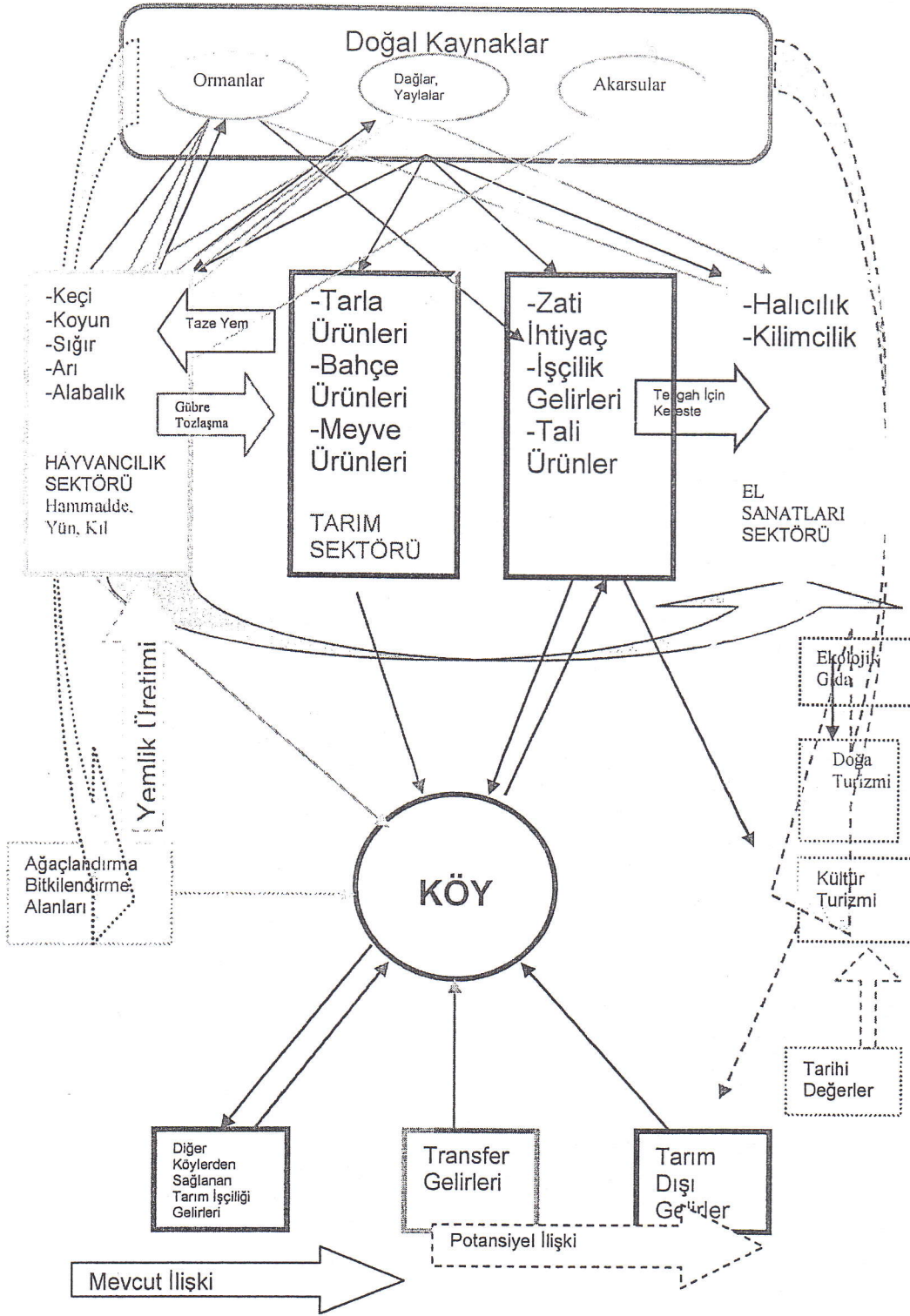
Daha önce de değinildiği gibi, kırsal yoksulluğu azaltmaya yönelik iş alanları yaratma politikaları, farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar doğrudan yardım politikası, dolaylı yardım politikası, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve altyapının geliştirilmesidir. Bunlar tek tek kullanılabilirdiği gibi, bölgenin özelliklerine göre değişik kombinasyonlarda da kullanılabilir. Sadece doğrudan yardım politikasının kullanılması, toplumu hazırcılığa yönlendirmesinden ve katılımcılığın zorunluluğunu dışladığından dolayı dikkatli olunması gereken bir yoldur. Ancak işlendirme olanağı yaratmaya yönelik dolaylı yardım politikaları (hayvan ırkının ıslahı, pazarlamadaki engellerin kaldırılması, vergi muafiyetleri vs.), insan kaynaklarının geliştirilmesi ve altyapının iyileştirilmesi daha kalıcı çözümler yaratmaktadır. Bu çalışmada da sözü edilen son yaklaşım önem ve ağırlık kazanmıştır.

Kırsal yoksulluk ile arazi varlığı arasında ters bir ilişki vardır. Hane halkına ait işlenebilir arazi arttıkça kırsal yoksulluk azalmaktadır. Bunun yanında arazinin niteliği de geliri dolayısıyla yoksulluğu etkilemektedir. Eğer arazi niteliği kötüyse elde edilen ürün de az ve/veya niteliksiz olacaktır. Bu havzada da tarım yapılabilecek arazi hem az hem de niteliksizdir. Bu durumda havzanın besin güvenliğinin sürdürülebilir olarak sağlanmasında ve havza kalkınmasında geleneksel şekilde yapılan tarımsal etkinliklerin güncel haliyle sürdürülmesi doğru bir politika olmayacaktır. Bunun yerine, örneğin havzanın biyolojik ve topografik koşullarına iyi uyum gösterebilecek, verimli hayvan ırklarının ıslah edilerek geliştirilmesi ve ormancılık politikalarında revizyona gidilerek silvopastoralizm uygulamalarının önünün bu şekilde açık tutulması yararlı olacaktır. Zira silvopastoral uygulamalar disiplin içerisinde gerçekleştirildiği takdirde orman ürünü, mera ürünü ve hayvansal ürün üreterek arazinin verimliliğini arttırmaktadır. Bu sistemin bir avantajı da geleneksel orman ağaçlandırmalarına göre toplumun kabullenmesinin daha kolay oluşudur.

Bu noktadan hareketle mevcut ağaçlandırma uygulamalarında kullanılan orman ağaçlarıyla ağaçlandırma politikası da gözden geçirilerek uygun yerlere silvopastoral amaçlarla kullanılabilir, erozyonu önleme ve arıcılık gibi yan işlevleri de bulunan bitki ve ağaç türleriyle bitkilendirme yapmak gerekmektedir.

Bunları yaşama geçirmek için mevcut üretimin tanımlanması ve sistemin tümüne ya da bileşenlerine bilinçli müdahale edilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki diyagramda havzadaki sektörlerin sistem bağlamında karşılıklı etkileşimleri şematize edilmiştir. Bu durum sistemin var olan durumudur. Ayrıca diyagramda turizm gibi potansiyel sektörler de yer verilmiştir. Diyagramda da görüldüğü gibi havzada halen doğal kaynakları kullanan dört önemli sektör yani sistem bulunmaktadır. Bunlar, hayvancılık sektörü, tarım sektörü, ormancılık sektörü ve el sanatları sektörüdür. Havzada kırsal yoksulluğu ortadan kaldırmak ve gönenç düzeyinin yükseltilmesi için sistemdeki darboğazların tanımlanıp, önlerini açmak üzere müdahale edilmesi gerekmektedir. Bu genel anlamda sisteme müdahale şeklinde olabileceği gibi sistemin bileşenlerine özgü de olabilecektir. Aşağıda buna yönelik çözüm yolları önerilmeye çalışılmıştır:

Şekil 2 Yukarı Köprüçay Havzasındaki Üretim Sistemi

Havzada gönenç düzeyinin yükseltilmesi için sistemin hayvanına, bitkisine, insan kaynaklarına, orman kaynaklarına ve altyapısına müdahale edilmesi gerekmektedir. Bu müdahalenin amacı bir yandan havza kalkınmasının sağlanması diğer taraftan var olan kültürün korunmasıdır. Bunun yanında kirlenmenin hızını düşürmek veya önlemek, degrade ormanların rehabilitasyonu sağlamak, tarım alanlarındaki verimi artırarak marjinal alanlardaki tarım etkinliklerine son vermek, marjinal tarım alanlarının meraya ya da ormana tahsisini sağlamak, silvopastoral sistemin öteki üretim sistemlerine zarar vermeden sürdürülmesi yoluyla kısa zamanda gelir ve pazar genişlemesini elde etmek, el sanatlarını hem kültürel ve ekonomik olarak geliştirilmek, bu tip yörelerin varlığını ve sürekliliğini koruyarak bölgeye turist çekmek ve soft turizm olanaklarını arttırmak olmalıdır. Y. Köprüçay havzasında genel olarak izlenmesi gereken strateji bu çerçevede oluşturulmalıdır.

Sistemin Hayvan Ögesine Müdahale

Havzadaki hayvancılık sektörünün bileşenleri kıl keçisi, koyun, sığır, arı ve alabalıktan oluşmaktadır. Bunlar içinde ormanı kullanan bileşenler kıl keçisi, arı ve dolaylı olarak da alabalıktır. Hayvancılık sektöründen ormana az da olsa hayvan dışıklarının oluşturduğu gübre girdisinden sözedilebilir. Ancak bu sektörün ormana zararı daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Bu durumda iki sektörün birbirlerini olumsuz etkilememeleri için müdahale etmek gerekmektedir. Şekil 2'de görüldüğü gibi hayvancılık sektörü, ormanlar, yaylalar, akarsular ve tarım sektöründen de doğrudan girdi sağlamaktadır. Akarsulardan hayvanların su ve temizlik gereksinimi sağlanırken ormanlar ve yaylalardan besin gereksinimi sağlanmaktadır. Ayrıca havzada az miktarda üretilen hayvan besinleri de tarım sektöründen hayvancılık sektörüne girdi sağlamaktadır. Mevcut ağaçlandırma alanlarında orman ağaçları ile klasik anlayışla ağaçlandırma yapıldığından bu potansiyelin hayvancılık amaçlarıyla kullanımı hem yasak hem de zararlıdır. Ancak ağaçlandırma alanları da hayvancılık amaçlarıyla kullanım potansiyeline sahiptir. Sistemin müdahale edilmesi gereken bir noktası da bu ağaçlandırma potansiyelidir.

Havzanın hayvancılık sektörüne iki şekillerde müdahale olasılığı vardır. Bunlardan ilki, hayvancılıkta saf ırk kullanarak süt verimini olabilecek en üst düzeye çıkarmak, ikincisi ise melez ırk kullanarak adaptasyon yeteneği kanıtlanmış ırklarla süt üretimini arttırmak şeklindedir. Bunlardan ilki yerli ve verimi düşük kıl keçisi ırkının sistemden kaldırılarak yerine daha verimli ırkların getirilmesidir. Bunun uygulaması Saanen ırkı gibi dünyaca tanınmış ve çeşitli üniversitelerde yapılan adaptasyon çalışmaları olumlu sonuç vermiş verimli bir ırkın dışalım yoluyla Türkiye'ye getirilmesidir. Bu başlangıçta gerçekleştirilebilir bir proje gibi görünürken, yatırım çözümlenmesi yapıldığında diğer alternatiflerin öne geçtiği görülmektedir. Çünkü, örneğin Fransa'da pedigri⁸ olan bir damızlık hayvanın fiyatı 2-3 bin US\$ civarındadır. Bunların yoğun olarak dışalım yoluyla Türkiye'ye getirilmesi yüksek harcamalar gerektirmektedir. Diğer bir sakınca da gerçekleştirilen adaptasyon çalışmalarının Ege Üniversitesince İzmir koşullarında yapılmış olmasıdır. Bu hayvanların adaptasyon güçlerinin yüksekliğine rağmen bu havzanın koşullarına uyumu ile ilgili yapılmış bir çalışma yoktur. Ayrıca bu hayvanlar fizyolojik yapıları nedeniyle kapalı ahır hayvancılığına uygun hayvanlardır. Memeleri çok büyük ve sarkık olan bu hayvanların havzadaki orman içi ve dışı meralarda otlatılmaları çalılırların ve dikenlerin yaralama riski nedeniyle olanaksız görünmektedir. Ayrıca köylüyle yapılan görüşmelerde "bu hayvana bu kadar para vereceğime aynı parayla birkaç sığır beslerim" tepkisi alınmıştır.

Yerli veya yabancı kökenli yüksek verimli ırklarla kıl keçisinin melezlenmesi sonucu elde edilecek bireylerin hayvancılıkta kullanılma olanakları da vardır. Bu konuda üniversitelerimizde yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermektedir. Kanımızca da uygun olan yol budur.

Eti için yetiştirilen hayvanlar büyük oranda canlı olarak satılmaktadır. Keserek satma yaygın değildir. Bu da hayvancılıktan sağlanacak gelirin düşmesine yol açmaktadır. Bir anlamda hammadde olarak pazarlanan hayvanların sağlayacağı katma değer de dolayısıyla havza dışına çıkmaktadır. Katma değer havzada kalmasını sağlamak amacıyla canlı hayvan satımı yerine işlenmiş et ve et ürünleri satmak daha doğru bir davranıştır.

Hayvancılıktan sağlanan gelirin artırılmasının bir yolu da geleneksel yöntemlerle elde edilen çıktılardan ürün işleme sürecine yapılacak müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Keçi sütünün ve peynirinin çok değerli olduğunun bilinmesine rağmen mevcut pazarlama yöntemleriyle pazar kilo fiyatı 1-1.5 milyon TL arasında değişmektedir (1999). Oysa büyük kentlerin süpermarketlerinin raflarında yer alan yabancı kökenli keçi peynirlerinin kilosu ortalama 12 milyon TL'ye alıcı bulabilmektedir. Pazarlama politikasındaki bazı değişikliklerle yurt dışına giden bu dövizin içinde kalması sağlanacak, bunun işlendirmeye etkisi olacak ve yaratılan katma değer havzada kalacaktır. Bunun için bir süt toplama ve işleme merkezine gereksinim vardır. Bu çok ortaklı ve profesyonel olarak çalışabilecek bir kooperatif aracılığıyla olabileceği gibi bir devlet yatırımı şeklinde de gerçekleştirilebilir. Yapılan incelemelere göre söz konusu tesis havzanın batısında bulunan Ayvalıpınar beldesi sınırları içerisinde kurulabilecektir. Beldenin belediye başkanı bu tesisin kurulabilmesi için yeterli büyüklükte arazisi olduğunu ve bu araziye sözü edilen amaca tahsis edebileceğini belirtmiştir. Bu tesislerde üretilecek ve paketlenen farklı nitelikteki peynirlerin temel pazarı kıyı bölgelerinde yer alan turistik tesislerdir. Ayrıca iyi planlanmış pazarlama politikalarıyla bu ürünler yurt çapında tüm büyük marketlere de pazarlanabilir. Ancak rekabet edebilmek için dikkat edilmesi gereken nokta işleme aşamasında üretim sürecinin tamamen doğal olarak gerçekleştirilmesi ve hiçbir katkı maddesinin kullanılmamasıdır.

Sistemin Tarımsal Bitki Ögesine Müdahale

Şekil 2'ye bakıldığında, bitkisel üretimin (tarım sektörü), akarsulardan sulama suyu girdisi almakta ve akarsulara kirlenici madde vermekte olduğu görülecektir. Ayrıca tarım sektörü diğer doğal kaynaklardan da dolaylı girdi sağlamaktadır (ormanların iklimi düzenleme, yüzeyel akışı yavaşlatma, erozyonu önleme işlevleri gibi). Hayvancılık sektöründen organik gübre girdisi sağlayan tarım sektörü diğer taraftan havzaya ekonomik girdi sağlamaktadır. Burada da müdahale edilmesi gereken süreç üretim sisteminden kaynaklanan kirliliğin engellenmesi ve üretim sonucu elde edilen yetersiz kazancın yükseltilmesidir. Başka deyişle tarımın ekolojik yönde dönüştürülmesi ve tarım alanlarının genişletilmemesi sistemin devamlılığı için ön koşullardan birisidir. Diğer taraftan terk edilen tarım alanlarında hayvancılık ve arıcılığın desteklenmesine yönelik bitkilendirme de sisteme bir destek sağlayacaktır.

Köylüler tarafından anketlere verilen cevaplara göre, havzanın en büyük iki sorunu işsizlik ve tarımsal sulama suyunun yetersizliği olarak gösterilmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi havzanın suları zaten az olan tarım alanlarını sulamaya potansiyel olarak yetmektedir. Arazinin az ve verimsiz olması buraya yapılacak bir sulama

⁸ Soy kütüğü kaydı

yatırımının önündeki en büyük engeldir. Keza havzanın kalkınmasında önceliğin tarıma verilmesi kanısını da taşımamaktayız. Tarım ancak kullanılacak araçlardan birisi olmalıdır. Bu da modern teknolojiye dayalı kitle üretimi yerine, pazarı giderek yaygınlaşan, üretim sürecinde hiçbir kimyasal maddenin kullanılmadığı ve buna karşın fiyatı yüksek ekolojik gıda olarak adlandırılan ürünlerden oluşmalıdır.

Ekolojik gıda üretimi daha çok sulanabilen sebze bahçelerinde yapılmalıdır. Bu alanlarda yapılacak ekolojik gıda üretimi sisteme herhangi bir zarar vermeyeceğinden fırsat esnekliği ya da diğer bir deyişle planlama esnekliği sağlanacaktır. Gelecekte pazar koşullarının değişmesiyle bu alanların başka amaçlar için kullanılmasının önü, arazi aşırı kirletilmeyeceği ve toprağa baskı uygulanmayacağı için olanaklı olacaktır.

İnsan Kaynaklarına Müdahale

Anketlerden ve edinilen izlenimlerden çıkan önemli bir sonuç da havzadaki insan kaynaklarının gelişime ve değişikliğe açık, yenilikleri kolayca benimseyebilecek, girişimci ruhlu ve çalışkan bir yapıya sahip olmasıdır. Ne var ki eğitim olanaklarının kısıtlılığı, iş olanağı yaratabilecek kursların azlığı ve bunların niteliklerinin yetersiz oluşu, finansman kaynaklarının yokluğu veya azlığı gibi nedenlerle bu potansiyel yeterince değerlendirilememektedir. Havzada çocukları okutma eğilimi yüksektir. Üstelik kız erkek ayrımı da yapılmamaktadır. Köylü, gelenekleri sorgulayıp değiştirme erkine de sahip olmuştur. Yakın zamana kadar var olan başlık parasının kaldırılmış olması buna iyi bir örnektir.

Yapılan anket sonucuna göre çocuk ölümlülüğünde ana nedenler %43'lük oranla hastalık ve % 39'luk oranla bakımsızlık ve yetersiz beslenme. Aslında köylüler çocuklarını besleyemeyecek kadar yoksul değillerdir. Çocukların yetersiz beslenmesindeki en büyük etken annelerin bilgisizliğidir. Fakat toplumda gözle görülür bir bilinçlenme olduğu da ortadadır. Çünkü sahip olunmak istenen çocuk sayısının ortalaması sadece 2.21 düzeyindedir. Ayrıca toplumun büyük çoğunluğu çocuklarını okutmaktan yanadır. Ayrıca toplumun aşırı tutucu olduğundan söz etmek doğru olmayacaktır. Toplumun tüm bireyleri dine saygı duymakta, en azından, toplu olarak yapılan oruç tutma, Cuma namazı kılma gibi ibadetleri yerine getirmektedirler.

Kadının karar alma süreçlerinde etkin olduğu görülmektedir. Aile reislerinin yaklaşık yarısı kararları eşleriyle birlikte aldıklarını söylemişlerdir. Ancak kadının sosyal statüsünü geliştirmek için yine de yapılacak işler vardır. Bunların başta geleni kadını üretim süreçlerinin içine almaktır. Bu da zaten geleneksel olarak tüm kadınların bildiği el sanatları olan halıcılık ve kilimciliğin önündeki engellerin kaldırılması ile gerçekleşecektir. El sanatları potansiyel olarak gönence katkı sağlayabilecek durumdadır. Pazarlama yöntemlerine yapılacak müdahaleler bu ürünlerin rekabet etmesini kolaylaştırabilecektir. Halıcılık emek yoğun bir işletme olduğu için ürün maliyetleri yüksektir. Ancak Isparta halısının kalitesi ve sağlamlığı ayrıca tanıtım gerektirmeyecek kadar bilinen bir gerçektir. Hitap edilecek tüketici profiline değiştirilmesi ve dışsatım olanaklarının araştırılması pazarlama şansını arttıracaktır.

İnsan kaynaklarının planlanması ve eğitilmesi durumunda altyapısı hazır olan el sanatları sektörünü canlandırmak olası olacaktır. El sanatları sektörünün ana bileşenleri halıcılık ve kilimciliktir. Bunların da ana girdisi hayvancılık sektöründen sağlanan yün ve kıldır, dolayısıyla silvopastoral sistemle bütünlük arz etmektedir. Ayrıca doğadan toplanan köklerden yapılan boyalar diğer bir girdi olarak sözü edilmeye değer bir öneme sahiptir. Çıktı olarak turizm potansiyeli yaratan el sanatları sektörü aynı zamanda havzaya mevcut durumda az, ancak ileride gönenç düzeyini yükseltecek katkı sağlayabilecek bir konumdadır. Burada müdahale edilmesi gereken darboğaz pazarlama güçlüklerinin ortadan kaldırılmasıdır.

Havzadaki genç nüfusun çoğunluğu eğer gittiği yerde iş bulabilirse köyden göç edebileceğini söylemiştir. Ancak köyünde çalışma olanağı olursa köyünde kalmayı tercih edeceklerini de beyan etmişlerdir. Yapılacak müdahalelerin işlendirme etkisi olacağı için göçün duracağı ve hatta tersine döneceği tahmin edilmektedir. Yapılan alan çalışmaları ve gözlemler sonucu havzadaki toplumun girişimci bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu yapıyı harekete geçirmek havzanın gönenç düzeyini arttırmada etkili olacaktır. Diğer taraftan insan kaynaklarını geliştirmeye yönelik kursların sayısı artırılmalı içeriği de zenginleştirilmelidir. Hiçbir köyde var olmayan okuma odaları veya kütüphaneler yapılarak köylünün boş zamanlarını değerlendirilmesine ve kendini eğitmesine yardımcı olunmalıdır.

İnsan kaynaklarının geliştirilmesi bağlamında kişilerin katılımcı olma, girişimci olma, örgütlü olma, bilgili olma ve çevreye duyarlı olma gibi özelliklerinin geliştirilmesi de gerekmektedir. Çünkü toplumsal katılımın olmadığı projelerin yaşama şansı yoktur. Bu katılımı ve bilinçlenmeyi sağlayacak bir destek süreci oluşturulmalı ve kararlara, uygulamalara katılım sağlanırken bunun akılcı nedenleri de topluma benimsetilmelidir.

Orman Kaynaklarına Müdahale

Ormancılık sektörü bir açık alan işletmeciliği olduğu için doğayı doğrudan olarak kullanmaktadır. Ormancılık sektörü havza insanına sağladığı zati ihtiyaç desteğinden kaynaklanan reel gelir, işçilik ücretleri ve tali ürünlerden sağlanan gelirler karşılığında havzadan işgücü girdisi sağlamaktadır. Buradaki darboğaz toplumun orman ürünlerinden ve faydalarından yeteri kadar yararlanamaması ve ormanlara hayvancılık etkinlikleri sırasında zararlar verilmesidir. Ormanların kekik, mantar, soğanlı bitkiler gibi tali ürün potansiyeli çok fazla olmasına rağmen havzaya sağladığı katkı sözü edilemeyecek düzeydedir.

Havza yedi seriden oluşmakta ve toplam alanı 110 946 hektardır. Bunun sadece 26 837 (%24) hektarı normal ve bozuk korudan oluşmaktadır. Havzanın 21 271 (%19) hektarı çok bozuk kuru ve 18 051 (%16) hektarı da çok bozuk baltalıktır. Bunun dışında ağaçlandırılması olanaklı alanların büyüklüğü 24 881 (%23) hektar düzeyindedir. Havzanın tarım alanları 14 716 (%13) ve diğer alanlar da 5190 hektardır.

Verim düzeyi çok düşük toplam 39 322 ha. alan çok bozuk kuru ve çok bozuk baltalık konumundadır. Bu alanların hayvancılık etkinlikleri sonucu degradesi olduğu göz önüne alınırsa, tekrar hayvancılığa tahsisi üzerinde ekonomik, teknik ve sosyal fizibilite araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Doğal gençleştirme şansı olan yerler hızla geliştirilmeli, doğal gençleştirme koşullarını taşımayan alanlar da hayvancılığa tahsis amaçlı olarak bitkilendirilmelidir. Bu bir yandan hayvancılığa girdi sağlayacak, diğer taraftan da havzada yaşayan topluma işlendirme olanağı anlamına gelecektir. Ağaçlandırma ve gençleştirme alanlarında ise otlamacılık kesinlikle yasaklanmalı ve bu alanlar hem köylünün bilinçlendirilmesi, ekonomik düzeylerinin yükseltilmesi ve hem de yasal ve teknik önlemlerle mutlak koruma alanları haline getirilmelidir. Kendini kurtaracak çağa gelen ormanlarda ot verimini arttırmak ve kaliteli kereste üretimi için aralama kesimleri yapılmalıdır. Bu alanların hayvanların gezinmeleri sonucu sıkışarak toprağın özelliklerinin bozulmasına neden olmamak için alan zonlanmalı ve rotasyon yöntemiyle otlama yoğunluğu ve otlama sıklıkları göz önüne alınarak bu alanların otlamaya açılma olanakları araştırılmalıdır. Ayrıca toprak tasarruf edici önlem olarak agroforestry uygulamaları yapılabilecek potansiyel alanlar belirlenmeli ve birim alandan elde edilen gelirin artırılması yoluna gidilmelidir.

Havzada var olan erozyon riski göz önünde tutularak sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için erozyonu engelleyici önlemlere de gereksinim duyulacaktır. Bunu gerçekleştirmek üzere her ağaçlandırma projesini yangına duyarlı ibrelî orman ağaçlarıyla yapmak yerine diğer yararları bir yana erozyon riskini azaltıcı ağaçlandırma ya da bitkilendirme projelerine yönelmek daha akılcı olacaktır.

Görüşülen kişilerin çoğunluğu ormancılık örgütünün köyelerine herhangi bir katkı sağladığına inanmamaktadır. Bunun nedenini ise ORKÖY kredilerinin hak edenlere değil de başkalarına verilmesinde, işletmenin köylüyle ilişkilerinin iyi olmamasında görmektedirler. Havzada hemen herkesin, özellikle muhtarların siyasi karar süreçlerine etkili oldukları görülmüştür. Bu durum kredi veya teşviklerin hak sahipleri yerine başkalarına verilmesinin nedeni olarak gösterilmiştir. Bunun sonucu olarak da orman işletmesinin yapacağı teknik müdahaleler önünde sürekli bir sosyal direnç veya engelleme gerçeği vardır.

Havzadaki orman suçlarının büyük çoğunluğu tarla açmaya ve otlamaya yöneliktir. Bunun en önemli nedenlerinden biri havzada tarım dışı sektörlerin özendirilmemesidir. Diğer sektörlerden yeteri kadar gelir elde edemeyen halk, zaten az olan tarım arazisini genişletmek yoluyla gelirini arttırmaya çalışmaktadır. Yukarıda sözü edilen önlemler halkın suç işleyerek karşıladığı tarım ve otlama alanı gereksinimini ortadan kaldıracığı için ormana sosyal baskı azalacak ve orman-toplum ilişkileri düzelecektir.

Altyapıya Müdahale

Günümüzde Beydilli köyü hariç havzadaki her köye yol ulaştırılmış ve yolların büyük bir bölümü asfaltlanmıştır. Ancak gerekli bakımlar yapılmadığından yollar yer yer bozulmuştur. Havzada elektriksiz köy yoktur bu da elektrikli ev aletlerinin hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1978 yılında yapılan İlçe Kalkınma Planına göre hiçbir hanede televizyon yokken (ORKÖY, 1975), bugün hanelerin %71'inde televizyon ve diğer elektrikli ev aletleri bulunmaktadır.

İletişim hizmetleri havzaya ulaşmıştır. Bazı köyler çanak antenle de olsa, köylerin bir çoğu da normal antenlerle televizyon yayınlarını izleyebilmektedir. Havza karasal iklime sahip olduğundan kış ayları uzun ve soğuk geçmektedir. Ortalama olarak 5.71 ay ısınmak için soba kullanıldığı beyan edilmiştir. Yakacak odun sıkıntısı yoktur. Köylerin hepsi orman köyü niteliğine sahip olduğu için zati ihtiyaç kullanılmaktadır. Köylerde içme suyu sorunu yoktur. Havzanın bir çok köyünde halk misafirperver ve yeniliklere açıktır. Bu özellik turizmin havzada geliştirilmesi projelerinin yaşama geçirileceği durumlarda halkın tepkisel davranmayacağı sonucunu çıkarmaktadır.

Havza büyük bir tarih ve doğa turizmi kapasitesine sahipken, bu sektörden havzaya hemen hiçbir girdi sağlanamamaktadır. Bunun en büyük nedeni tanıtım eksikliği ve yolların standardının düşük olmasıdır. Havzanın Güney ucundaki Çukurca köyü Köprülü Kanyona 20-30 km. uzaklıktadır. Ancak aradaki bu yol hem çok kötü niteliklidir hem de bilinmeyen bir yoldur. Havzanın güneyinde yer alan Antalya sahillerindeki turizm potansiyelinin çeşitli girişimlerle havzaya çekilmesi olasıdır. Havza rafting, doğa yürüyüşleri, off-road aktiviteleri, yayla turizmi, mağaracılık gibi doğa turizmi potansiyelinin yanında tarihi kalıntılarıyla da turistik potansiyel taşımaktadır. Son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan ve yaylalarda gerçekleştirilen Yörük şenlikleri de turistik kaygılarla yapılmamaktadır. Yörük kültürü başlı başına bir çekim kaynağıdır. Tanıtım ve alt yapı çalışmaları bu potansiyeli harekete geçirebilecektir. Havzada av turizmi potansiyeli ile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşılamamıştır. Böyle bir potansiyelin irdelenmesi de önemli bir araştırma konusudur.

Yukarı Köprüçay havzası gibi havzalara yurdumuzun özellikle Akdeniz Bölgesinde sıkça rastlanmaktadır. Bu tip havzaların bulunmasına yönelik çalışmalara hız verilmelidir. Özellikle havza bazında girdi-çıkıtı hesapları yapılmalı ve hangi sektörlerle ağırlık verilmesi gerektiği ortaya çıkarılmalıdır. Bu araştırmalar bir veri tabanı oluşturmaya da hizmet edecektir. Bu veri tabanı ise bölge bazında "arazi kullanım master planlarının" hazırlanmasına yardımcı olacak çok önemli verileri bünyesinde barındıracaktır.

KAYNAKLAR

- ANDREWS, P.A., 1992: (Türkçesi; Mustafa Küpüşoğlu) Türkiye’de Etnik Gruplar, Ant Yayınları, Bilim ve Araştırma Dizisi: 10, ISBN 975-7350-03-6, İstanbul
- BAL, H. 1997: Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi, Isparta’nın Alevi-Sünni Ortak Yaşayan İki Köyü Üstüne Yapılmış Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Ant Yayınları, İstanbul
- CEYHUN, D. 1996: Ah Şu Biz “Karabıyıklı” Türkler, Sis Çanı Yayıncılık, ISBN 975-7960-03-9, 14. Basım, İstanbul
- DEĞİRMENCİ, M. 1989: Köprüçay Havzası ve Dolayının (Antalya) Karst Hidrojeolojisi İncelemesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacetepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- DİE,1999: Temel Ekonomik ve Sosyal göstergeler, <http://www.die.gov.tr>
- ERÖZ, M. 1991: Yörükler, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, ISBN 9754980446, İstanbul
- GÜVENÇ. B, 1997: Türk Kimliği, Türk Tarihinin Kaynakları,Remzi Kitabevi, ISBN 975-14-0504-1, 5. Basım, İstanbul
- OECD, 1995: Creating Employment for Rural Development, New Policy Approaches, Organisation for Rural Economic Co-operation and Development, ISBN 92-64-14558-3, Cedex, France
- ORKÖY, 1975: Isparta İli Sütçüler İlçesi Kalkınma Planı, T.C. Orman Bakanlığı, Orman-Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü.
- ÖGEL, B. 1991: Türk Kültür Tarihine Giriş III, Türklerde Ev Kültürü, Kültür Bakanlığı Yayınları/638, Kültür Eserleri Dizisi/46, ISBN 975-17-0875-3, Ankara
- ÖZDEN, S. 2000: Ormaniçi Otlamacılık Sisteminin Ekonomik Analizi ve Geliştirilme Olanakları, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- SARAÇOĞLU, H. 1989: Akdeniz Bölgesi, Öğretmen Kitapları Dizisi,MEB Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi: 175, Yayın Kodu 89.34.Y.0002.654,ISBN 975.11.0364.9, Ankara
- STRABON, M.S. 18: (Çeviren Prof. Dr. Adnan Pekman). Geographika, XII-XIII-XIV, Antik Anadolu Coğrafyası, Arkeoloji ve Sanat Yayınları,Antik Kaynaklar Dizisi 1, 1993, İstanbul.
- ŞEKERCİOĞLU, H. 1989: Gelendost Tarihi, Bayrak Yayıncılık Matbaacılık, İstanbul